Szenes György

SZABADKA A VAJDASÁG KERETÉBEN

Ma már nem vitatható, hogy minden tudomány fejlődése egy természetes görbe vonalat ír le. Az első időszakot lassú haladás, minden jelenségre vonatkozó adatgyűjtés és a begyűjtött adatok gondos és aprólékos elemzése jellemzi, amely a különböző jelenségek, ágazatok és közegek cselekvése kölcsönhatásainak eredménye alapján alakul ki.

A közgazdaságtudományoknak és ezen belül a gazdasági fejlődéskutatásnak, valamint a gazdaságpolitikának ez a második fázisa minden bizonnyal nagyrészt az ágazatok és régiók kölcsönhatását, az ágazati és regionális fejlődés két egyenrangú dimenzióként való felismerését jelenti,

Ennek a felismerésnek következménye, hogy nálunk is, különösképpen Vajdaságban, nagy figyelemmel fordultunk a regionális kutatások felé, mivel a regionális fejlődéskutatás nemcsak az elmaradott területek fejlődésének meggyorsítását, hanem az egész terület minden egyes részének sajátos körülményeit, lehetőségeit és szükségleteit figyelembe vevő fejlődéskutatást is jelenti.

A jellegzetes tulajdonságok mellett ugyanis, melyek a Vajdaság kifejezett területi egységjellegét mutatják és a tartomány gazdasági, gazdaságföldrajzi, alaktani és népességtani közösségét fejezik ki, nagy jelentőségűek azok a sajátos területi különbségek is, amelyek a tartomány egyes területrészeinek önálló regionális jellegére utalnak.

Ezek a jellegzetességek különösen a Vajdaság északi részének sajátosságaira, elsősorban pedig Szabadkának, mint Észak-Vajdaság legjelentősebb központjának a sajátos jelentőségére utalnak.

Az Észak-Vajdaság fejlődése, illetve Szabadka szerepe ebben sajátos képet mutat a tartomány többi területeihez viszonyítva. Ez a terület ugyanis policentrikus — többközpontú — övezetté alakult, míg a többi vajdasági régió (a központi, a dél-bánáti vagy a szerémségi övezet) monocentrikussá fejlődött. Újvidék határozottan metropolisztikus központ.

Mivel az Észak-Vajdaság ilyen fejlődése és Szabadka szerepe jelentősen befolyásolja a város és az egész régió további fejlődési lehetőségeit,

ebben az elemzésben Szabadka és a régió fejlődéséről, viszonylagos fejlettségéről lesz szó. Szabadka környezetfejlesztő szerepének következménye, hogy az Észak-Vajdaság többi része és központja elkerülte a gravitációs területté válás veszélyét, Szabadka város viszont a maga fejlődésében bizonyos depressziós folyamaton ment keresztül.

A környéken több község központja, határozottan jelentős mezoregionális központtá vált. Ilyen központ Kikinda és Zombor, Zenta és Bácstopolya is.

1. Módszertani megjegyzések:

A fejlettségi szint megállapítására a gazdaságtudományunk világviszonylatban sem, de nálunk sem talált mind a mai napig egységes és megdönthetetlen kritériumot. Ezen elemzés keretében, az össz nemzeti jövedelem, az egy főre eső nemzeti jövedelem, a foglalkoztatottsági arány, a gazdasági szerkezeti viszonyok és a társadalmi szektor termelőinek eszközellátottsága lesz a vizsgálat tárgya.

Noha nincs szándékunkban beleavatkozni abba a lényegbeli vitába, amely most folyik, hogy a fejlettség jellemzője a termelőerők színvonala vagy azoknak kihasználási foka, mégis egységes képet szeretnénk adni ezekről a jellegzetes tényezőkről.

Általában a fejlettségi szint kifejezésére az egy főre eső nemzeti jövedelem magasságát szokták használni, esetleg az iparosodás színvonalával egyetemben. Statisztikusaink az utóbbi időben egy olyan mutatószámot is használni szoktak, amely több mutatót egységesít, — az „I" távolságot. Mindkét rendszernek megvannak a fogyatékosságai, tekintve hogy az egyes mutatószámok jelentősége nem egyforma, de súlyozásukra még nincs tudományosan kialakult módszer.[1]

Szabadka szempontjából jelentős — de vajdasági szempontból is fontos —, tehát külön vizsgálat tárgya lesz, a község és a körülötte levő terület gazdaságföldrajzi helyzete és azok a komparatív — összehasonlítási — előnyök, melyek ebből a helyzetből Észak-Vajdaságra vonatkozva származnak.

Szabadka helyzetének és fejlettségi fokának vizsgálata közben a legjellemzőbb gazdasági mutatószámokat fogjuk összevetni Vajdaságéival, az öt legerősebb vajdasági községéivel, a tizenegy olyan vajdasági községéivel, amelyek egy főre eső nemzeti jövedelme a vajdasági átlag felett van és az észak-vajdasági régió tizenegy községéivel. Természetesen egy terület fejlettségi fokát, az úgynevezett gazdaságon kívüli ágazatok, a társadalmi tevékenységek helyzete is lényegesen befolyásolja. Ennek a tanulmányozása azonban egy külön elemzés tárgyát képezi, amely ezzel az elemzéssel szerves egységet képez ugyan, de túlmegy egy ilyen értekezés határain.

Elemzésünkben tehát nemcsak a gazdasági fejlettség viszonylagos fokát és az egyes gazdasági mutatók összehasonlítását kíséreljük meg átte-

kinteni, hanem a rendelkezésre álló természetes és demografikus forrásokat, a gazdaságföldrajzi helyzetünkből eredő komparatív előnyöket és a meglevő munkával előállított termelési tényezőinket is megvizsgáljuk. Ezzel elsősorban a gazdaságtudomány és gazdaságpolitika emberségesebbé tételét akarjuk szolgálni. A fenti adottságok ésszerű felhasználása útján a gazdaságpolitika, a gazdaságfejlesztés és tervezés — az önigazgató szocialista termelés — fejlesztését szorgalmazzuk.

2. *Az eddigi fejlődés és eredményei*

Szabadka eddigi fejlődése bizonyítja, hogy a latin közmondás: Historia non facit salta közvetlen és átvitt értelemben sok igazságot fejez ki. Nem véletlen, hogy Szabadka első és jelentős gyors fejlődési korszaka egybeesik a világgazdaság kereskedelmi és ipari fejlődésének lényegesen gyorsuló korszakával, a XVIII. század második és a XIX. század első felével, a második ennél is jelentősebb időszaka pedig vasúti forgalom kifejlődésével, a XIX. század utolsó két és a mi századunk első évtizedével. Az ezt követő időszak (1910—1950-ig) a világgazdaság és a nemzetközi kereskedelem alárendelése a stratégiai és partikuláris érdekeknek, valamint Szabadka fejlődésének a megtorpanása és viszonylagos lemaradása.

Bár vitathatatlan, hogy ezeknek az időszakoknak kutatása is értékes anyaggal szolgálna a további gazdasági fejlődés lehetőségeinek feltárásához, ebben az elemzésben mégis csak az 1970—1977-es, illetve az 1977—1979-es évek gazdasági mutatóit fogjuk áttekinteni.[2]

2.1. Ha az egy főre eső nemzeti jövedelem és a foglalkoztatottság arányszámának nagyságát és fejlődését kívánjuk elemezni, akkor az 1970—1977-ig terjedő időszak statisztikai adatai alapján a következő megállapításra jutunk:

(1. sz. táblázat)

AZ ÖT LEGNAGYOBB KÖZSÉG EGY FŐRE ESŐ NEMZETI JÖVEDELME ÉS FOGLALKOZTATOTTSÁGI ARÁNYA A TARTOMÁNYHOZ MÉRTEN:

	Ey főre eső nemzeti jöved.				Foglalkoztatott.			arány
	1970	1975	1977	átlag vált. rátája	1970	1975	1977	átl. vált.
SZAT Vajdaság	100,0	100,0	100,0	—	100,0	100,0	100,0	—
Újvidék	167,5	150,6	143,2	—2,2	178,8	179,2	143,1	—3,1
Zrenjanin	132,7	118,8	120,1	—1,4	132,3	128,8	116,0	—1,9
Pancsova	114,4	118,5	119,7	+0,6	122,1	112,4	106,1	—2,0
Verbász	115,4	128,0	123,1	+0,9	117,8	123,9	108,2	—1,2
Szabadka	116,9	106,8	105,7	—1,4	126,0	130,1	112,0	—1,7

A fenti kimutatás a Vajdaság öt legnagyobb községe és gazdasági tömörülése adatainak a vajdasági átlaghoz való viszonyítását szemlélteti. Ezek az adatok éppen a három legerősebb község, Újvidék, Szabadka és Zrenjaninnak a Vajdaság átlagához képest jelentkező — viszonylagos lemaradása következményeként általában határozottan előnyös fejlődésre utalnak, az egész tartományra vonatkozólag. Ez a fejlődés ugyanis azt bizonyítja, hogy az egész tartomány egy főre eső nemzeti jövedelme gyorsabban növekszik, mint az említett öt legerősebb községé, ami teljesen megfelel a tartomány gazdaságfejlesztési célkitűzéseinek, melyek az aránylag kevésbé fejlett területek gyorsabb fejlődését célozzák és irányozzák elő. Ezen fejlődés jelentőségét az észak-vajdasági községek fejlődésével, illetve Szabadkának az ebben betöltött szerepével kívánjuk szemléltetni.

A fent említett depressziós fejlődési időszak maradványait Szabadka még az utóbbi hét esztendőben sem tudta kiheverni. Ezt igazolja az is, hogy Szabadka az öt legerősebb községhez képest még 1977-ben is az utolsó helyen áll az egy főre eső nemzeti jövedelem tekintetében, tartományunkban. A foglalkoztatottság szempontjából Szabadkáé a harmadik hely. Amint még látni fogjuk, ennek talán legfőbb oka az élőmunka aránylag rossz eszközellátottsága. Elemzésünk során majd azt is kimutatjuk, hogy az öt legerősebb községen kívül is vannak nagyobb egy főre eső nemzeti jövedelmet elért községek Szabadkánál. Egy főre eső nemzeti jövedelme szerint Szabadka a vajdasági átlagnál 5,7%-kal nagyobb eredményével, a tizenegy átlagon felüli község között is a kilencedik helyen van. Ebből a szemszögből nézve a fentieken kívül előtte van Sremska Mitrovica, Beočin, Zenta és Bácstopolya.

2.2. Természetesen az ilyen fejlődést nagyon sok külső és belső, különböző hatású, irányú és erejű tényező befolyásolja, melyek egyidőben hatnak. A fenti tényezők jelentékeny részével a továbbiakban is foglalkozunk.

Többek között utalunk Szabadka község határmenti jellegére. Ez ugyanis az említett öröklött geopolitikai és stratégiai — tehát gazdaságon kívüli — visszahuzó hatásokon kívül sok más szempontból is befolyásolta a község fejlődését. Ezek a befolyások nemcsak a sajátos népesedési viszonyokban, a kulturális és oktatási-nevelési problémák formájában jutnak kifejezésre, hanem természetesen a gazdasági aktivitás szervezésében és főleg fejlesztésében is bizonyos nehézségek forrásai voltak; bizonyos mértékben magát a fejlesztési aktivitást is visszaszorították.

2.3. Egy másik, de ezzel szorosan összefüggő, negatív irányban ható tényező, hogy Szabadka távol esik az ország legfontosabb piacaitól, ami természetesen áruink versenyképességére is kihat belföldön. Ez a tény annál inkább hatott a község fejlődésére, mert azokat a komparatív előnyöket, melyek gazdaságföldrajzi fekvéséből a nemzetközi kereskedelemben elfoglalható helyzetéből erednek az elmúlt időben, tárgyilagos de gazdaságon kívüli okokból, elsősorban az európai közös piac országainak

diszkriminációs gazdaságpolitikája miatt a község gazdasága nem tudta kihasználni.

Tudvalevő, hogy a fejlődés egyik — talán legjelentősebb — tényezője a gazdaságszerkezet egészének komplementáris jellegében — összehangoltságában, valamint az előrehajtó (propulziv) ágazatok genetikus erejében rejlik. A fenti számadatok ezt a tényt világosan jelzik. Pancsova és Verbász fejlődése ennek a bizonyítéka. Természetes, hogy a regionális és az ágazati fejlődés kölcsönhatásai ezáltal is kifejezésre jutnak.

Az övezet gazdaságföldrajzi fekvése által befolyásolt fejlődés, valamint a gazdaságszerkezet hatásán kívül, de ugyanolyan erővel jut kifejezésre az a visszaható erő is, amellyel az egyes gazdasági ágazatok fejlődése hat az egész övezet fejlődésére. Újvidék és Szabadka aránylag csökkenő fejlődési irama, mely a mostani évtized első öt évében Zrenjaninra is vonatkoztatható, a fent említett verbászi és pancsovai fejlődési irammal szemben ezt a megállapítást határozottan igazolja.

2.4. Az öt említett község foglalkoztatottsági rátája is kisebb mértékű növekedést mutat. Ez egyrészt a községek növekvő technológiai fejlettségét bizonyítja, másrészt a foglalkoztatottság gyorsabb növekedését a többi községben, azonban azt is, hogy foglalkoztatottságunk nem növekszik olyan mértékben, amely biztosíthatná a mezőgazdaságból felszabaduló lakosság átképzését és alkalmazását. Természetes, hogy ez az utóbbi években észlelhető megtorpanás a mezőgazdaság intenzitásának és a falu városiasodásának a következménye is.

A foglalkoztatottságnak ez a lehetőségeinknek megfelelő, de a szükségletekhez képest aránylag lassú növekedése, Vajdasági méretekben, de Szabadka és környéke, valamint az Észak-Vajdaság méreteiben különösen, lassítja a falusi lakosság iparosodását, és ezáltal a mezőgazdasági termelés társadalmasítását, közvetve pedig a falu szociális átalakulását is.

Az egyéni termelők társulása és termelésük bekapcsolódása a társadalmilag szervezett bővített újratermelési folyamatba, a Vajdaság és ezen belül, de hatványozott mértékben, Szabadka és Észak-Bácska fejlődése szempontjából, nemcsak elsőrendű, hanem döntő jelentőségű folyamat. A foglalkoztatottsági ráta növekedésének meggyorsítása, illetve új mezőgazdaságon kívüli munkahelyek teremtése tehát a gazdasági és fejlesztési politika elsőrangú feladatát képezi.

3. Szabadka helyzete és egyes mutatószámai Vajdasághoz mérten

A Vajdaság területe 21.515 km², amelyen 44 községben 1 997 000 lakos él. Községenként tehát átlagosan 493 km²-en 4540 lakos él. Ha a fenti két adatot felületesen összehasonlítják, és nem vetik alá megfelelő elemzésnek, az a határozottan téves következtetés vonható le, hogy tartományunk területe jól ki van használva, és aránylag magasan urbanizálódott (egy négyzetkilométeren 93 lakos él és a negyvennégy község területén

451 település van). Az ilyen következtetést azonban megdönti az egész terület regionális elemzése és az egyes regionális jellegzetességgel bíró területek elemzése. Egy kimondottan serkentő és vonzó gravitációs centrum fejlődésének és fejlettségének tanulmányozása — mint amilyen Szabadka —, a területi elemzésnek még nagyobb jelentőséget biztosít. Az ilyen központok ugyanis, valamint még néhány nagyobb város területe a lakosság olyan tömörülését jelenti, hogy a többi község — a határozottan apró településekről nem is beszélve — területi és demográfiai szempontból magán viseli a terület szakszerűtlen, önkéntes feloszlatásának és a községek össztönszerű kialakulásának bélyegét.

Meg kell jegyezni, hogy az ilyen fejlődés, legkevésbé az északi övezet területén teremtett negatív területfejlődési arányokat, ami — mint még látni fogjuk — nagyrészt Szabadka sajátos környékfejlesztő szerepének köszönhető.

3.1. Hogy Szabadkáról teljesebb képet alkossunk és helyzetét, valamint jelentőségét a Vajdaság területe, lakossága, foglalkoztatottsági aránya, nemzeti jövedelemtermelése, eszközellátottsága, valamint alapvető gazdaságszerkezete szempontjából jobban megismerhessük, tekintsük meg a következő adatokat[3]:

(2. sz. táblázat)

SZABADKA JELLEGZETES ADATAI A VAJDASÁGHOZ HASONLÍTVA

	mértékegység	SZAT—V.	Szabadka	%
terület	km²	21,515	1,007	4,68
Lakosság*	1000 fő	1997	153	7,53
Lakosságsűrűség	lakos/km²	92,59	151,9	164,05
Foglalkoztatottak	fő	420,055	39,065	89,70
Foglalk. arányszám	fogl./lakos	21,08	28,30	134,25
Nemzeti jövedelem	000 dinár	75,499,533	5,040,800	7,88
Fejenkénti nemzeti jöv.	lakos/dinár	37,845	40,013	105,73
A társ. szektor része a nemz. jöv.	%	78,13	83,09	106,35
A gyáripar része**	%	30,53/39,07	33,22/39,98	108,63
A mezőgazd. részesedése	%	31,20	23,30	74,68
Alapeszköz új érték	000 din.	70,933,000	4,880,288	6,88
Alapeszk./foglalk.	din/foglalk.	168,866	112,708	66,74
Átlagos kvalifikáció	index	1,55	1,44	92,90

* Az 1977. évre vonatkozó becslés szerint.
** A második szám a gyáripar részesedését mutatja a társadalmi szektor nemzeti jövedelmében.

A fenti adatok tanulmányozása felhívja a figyelmet Szabadka részesedésének jelentőségére a Vajdaságban, de bizonyos szempontokból Szabadka dolgozóinak és lakosságának jelentős gazdasági eredményeire is. Amint az adatok összehasonlításából kitűnik, ezek az eredmények a lakosság — és természetesen a foglalkoztatott munkaerő — szorgalmának,

erőfeszítéseinek, tehetségének, szakképzettségének, de főleg a hosszú múlt termelési hagyományainak köszönhetők, nem pedig a technikai eszközökkel való ellátottságnak.

A Vajdaság területének 4,68%-án a lakosság 7,53%-a, a nemzeti jövedelem 7,88%-át állítja elő. A foglalkoztatottsági ráta ugyan a tartomány foglalkoztatottsági rátájához mérten 134,75%-os arányt mutat, de ez részint a községben lévő város nagyságától, a sajátos gazdaságszerkezettől és különösen a Vajdaság egész területéhez képest — aránylag nagyszámú gazdaságon kívüli tevékenységekben foglalkoztatottak számától is függ. Ez a nagy szám viszont a lakosság erős koncentrációjának következménye, hiszen a lakosság sűrűsége itt 64%-kal nagyobb mint a tartomány átlagában.

3.2. A 40,013 dináros egy főre eső nemzeti jövedelem a leggyengébb (sorban a 44. község — Bács) egy főre eső nemzeti jövedelmének 167,45%-a, a középső (huszonkettedik község — Temerin) egy főre eső nemzeti jövedelmének 129,85%-a; de ezzel szemben a legerősebb község, Újvidék egy főre eső nemzeti jövedelmének 73,85%-a. A Vajdaság átlagos 37,845 dináros egy főre eső nemzeti jövedelmétől ez az eredmény 5,73%-kal nagyobb.

A fenti összehasonlítás bizonyos szempontból a hibás kiindulópont bélyegét is magán viseli. Minden eddigi elemzés eredménye az a megállapítás, hogy nem helyes Szabadka adatait a Vajdaság átlagával hasonlítani össze. Már említettük, hogy a tartomány egyes területei sajátos fejlődési lehetőségekkel, természeti forrásokkal gazdaságstruktúrával és természetesen sajátos és nagyon különböző fejlettségi szinttel rendelkeznek. A legkisebb és a legnagyobb egy főre eső községi nemzeti jövedelem között az arány 1:2,27. A középső (22.) és a legerősebb községi között még mindig az 1:1,76 arányt mutat.

Az összehasonlítást tehát a legerősebb községekkel vagy legalábbis az átlagon felüli egy főre eső nemzeti jövedelmet termelő községekkel kell végezni. A negyvennégy vajdasági község közül tizenegy termel átlagon felüli egy főre eső nemzeti jövedelmet, illetve 37,845 dinárnál többet. Ha tehát az a célunk, hogy Szabadka vajdasági helyzetét — de főleg jelentőségét — megvilágítsuk, akkor a fenti összehasonlítás mellett el kell végezni az összehasonlítást a tizenegy átlagosnál nagyobb egy főre eső nemzeti jövedelmet termelő községgel is. A közgazdaságtudomány mai állása szerint ez az egyetlen megfelelő metódus, mivel még most sincsenek megfelelő kritériumok, amelyek önálló (össze nem hasonlító) mutatószámokkal tudnák kifejezni a fejlettségi szintet.

Tekintve, hogy a már kihangsúlyozott kétely, az egy főre eső nemzeti jövedelemmel szemben, mint kifogástalan és egységes fejlettségi szintmutatóval szemben, továbbra is fennáll, a foglalkoztatottsági arány pedig, mint ilyen mutató, lényegesen befolyásolt az eszközellátottság színvonalától, így tehát a gazdaság szerkezeti viszonyokat is figyelembe vesszük, hogy a helyzetet jobban megvilágíthassuk:

(3. sz. táblázat)

A 11 LEGERŐSEBB VAJDASÁGI KÖZSÉG NÉHÁNY JELLEGZETES ADATA

	Nemzeti jövedelem			egy főre eső nemzeti jövedelem				foglalkoztatottság SZAT 100
	000 din.	sor, szám	SZAT 100,0	dinár	sor-szám	SZAT 100,0	Szabadka 100,0	
Újvidék	12,472,568	1	16,62	54,205	1	143,23	135,47	143
Verbász	2,313,686	8	3,06	49,227	2	130,21	123,15	108
Zrenjanin	6,197,577	2	8,21	45,470	3	120,15	113,64	116
Pancsova	5,364,968	4	7,11	45,312	4	119,73	113,24	106
Beočin	564,609	33	0,76	44,891	5	118,68	112,19	82
Bácstopolya	1,904,839	11	2,51	44,094	6	116,51	110,20	98
Kula	2.123,101	9	2,81	42,804	7	111,72	106,98	101
S. Mitrovica	3,455,578	8	4,58	41,633	8	110,01	104,05	74
Szabadka	5,949,880	3	7,88	40,013	9	105,73	100,00	112
Zenta	1,418,529	14	1,88	39,735	10	104,99	99,31	103
Kikinda	2,771,193	7	3,67	39,141	11	103,42	97,82	110

Hogy mennyire elégtelen volna összehasonlítási alapnak csak az egy főre eső nemzeti jövedelem évenkénti megvalósítása, azt Szabadka helyzetének változásai különösképpen igazolják. Az 1975., 1976. és az 1977. év — de különösen az 1976. év — Szabadka egy főre eső nemzeti jövedelem megvalósítása szempontjából nézve, lényegileg igen nehéz három esztendő volt. Ebben az időben hirtelen csökkent a község egy főre eső nemzeti jövedelmének növekedési rátája és gyengült a községünknek a 11 említett községgel szembeni helyzete.

Már az 1978., de az 1979. év várható eredménye — a kedvezőtlen mezőgazdasági eredmények ellenére — a depressziós fejlődés javulására mutat. Ezáltal tehát a község helyzetének javulása és a jobb rangsor visszaszerzése is elvárható a Vajdaság gazdaságában és a tizenegy átlagon felüli község sorrendjében.

A fejlettségi szint értékelésekor nagy figyelmet kell szentelnünk az élőmunka termelőeszközökkel való ellátottságának. A termelőeszközök foglalkoztatottankénti értéke, illetve azok termelési kapacitása, természetesen jelentős szerepet játszik a munkatermelékenység színvonala és ezáltal a fejenkénti nemzeti jövedelem megvalósításában.[4] Ez a tény Szabadka fejlettségi foka szempontjából különösen jelentős, amint azt a következő adatok is bizonyítják:

A már említett 105,73%-os egy főre eső nemzeti jövedelmet Szabadka a Vajdaság foglalkoztatottankénti alapeszközeinek 74,69%-ával érte el. A két százalék közötti arány 1:1,4158. Ugyanakkor pl. Pancsova a 119,73%-os egy főre eső nemzeti jövedelmet az alapeszköz-ellátottság 140%-ával (arány 1:0,8056); Zrenjanin a 120%-os eredményét 119% eszközzel (arány 1:1,000); Újvidék pedig a megvalósított 143,23%-nyi egy főre eső nemzeti jövedelmet nem kevesebb mint 190% foglalkoztatottankénti alapeszköz-értékkel érte el (az arány csak 1:0,7538). El kell

tehát ismerni, hogy Szabadka eredményei az objektív nehézségek és elégtelen feltételek ellenére is jelentékenyek.

Ezeket a jelentékeny eredményeket, aránylagosan alacsony általános színvonaluk ellenére a további elemzés is bizonyítani fogja. Itt persze ismét felmerül a már említett kétely, hogy a fejlettséget a termelőek vagy felhasználásuk szintje határozza-e meg lényegesebben.

A fenti tizenegy község a Vajdaság nemzeti jövedelmének 57,12%-át valósítja meg. Ebből Szabadka 7,58%-ot, illetve a tizenegy község 13,82%-ot termel.

Az ilyen mértékű részesedést a Vajdaság nemzeti jövedelmében azért kell kiemelni, mert azok a fenti összehasonlító eredmények dacára, tovolról sem felelnek meg optimális mértékben a község természetes forrásainak (demografikus erő, termelési hagyományok, gazdaságföldrajzi fekvés). Ezt az állítást a következőkben még igazolni fogjuk, azokról az objektív okokról viszont, amelyek miatt ezeket a lehetőségeket nem tudtuk megfelelő mértékben kihasználni, már volt szó.

3.3. A társadalmi szektor, a gyáripar és a mezőgazdaság részesedése a nemzeti jövedelem megvalósításában, valamint a fenti tizenegy község társadalmi szektora foglalkoztatottkénti alapeszközeinek aránya a Vajdaság és a Szabadka alapeszközeivel szemben a közvetkező:

(Lásd a 4. számú táblázatot.)

A fenti adatok, az előbbiekkel együtt, újabb regionális gazdasági kutatásokat sürgetnek.

Ezeket a szükséges kutatások elsősorban strukturális természetű kérdésekre, az ágazatok és területek fejlődésének kölcsönhatására, de még inkább az újratermelési körzetek és területi övezetek egymásra való hatására kell irányítani.[5]

Ezenkívül a fenti adatok mindjobban megvilágítják Szabadka helyzetét a Vajdasággal, különösen pedig a tizenegy fejlettebb vajdasági községgel szemben. Tanulmányozásuk azoknak az utaknak a felkutatása, azoknak a céloknak és feladatoknak a kitűzése szempontjából szükséges, amelyek Szabadka helyzetének az erősítéséhez és a tizenegy fejlett községhez való felzárkózásához vezetnek.

A fenti adatokból néhány következtetés is levonható:

Az iparosodás a gyorsabb fejlődés elsődleges és legfontosabb útja. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a fejlődés általános és egyedüli útja az iparosodás. A fejlődés, de főleg a fejlődés gyorsulása egy terület gazdaságszerkezete, természetes erőforrásai, demográfiai ereje és dolgozói akarása közös erőfeszítésének lehet csak az eredménye. A fenti adatok ugyanis arra utalnak, hogy a nemzeti jövedelem növekedése és a fejlődés fellendülése nem csak az iparosodástól — a gyáripar részesedésnövekedését értve az iparosodás fogalma alatt — függ.[6] Erre a legjobb példa Kula, Bácstopolya és Zenta helyzete és fejlődése. Ezek a községek ugyanis a gyáripar részesedése alapján és az egy főre eső nemzeti jövedelem alap-

(4. sz. táblázat)

A 11 LEGFEJLETTEBB KÖZSÉG GAZDASÁGSZERKEZETI ADATAI (%-ban)

	társad. szektor	gyáripar részesedése		mezőgazdaság		alapeszköz, foglalkoztatottként	
	%	Szabadka 100,00	%	Szabadka 100,00	%	Szabadka 100,00	VSZAT 100,00	Szabadka 100,00
	1	2	3	4	5	6	7	8
Újvidék	92,60	111,45	29,05	87,45	64,40	27,59	190	253,33
Verbász	87,19	104,93	44,36	133,53	23,40	100,86	92	122,67
Zrenjanin	85,72	103,17	28,29	115,26	20,40	87,93	119	158,66
Pancsova	89,75	105,85	47,88	144,13	17,60	75,86	140	186,67
Beočin	83,06	99,96	38,53	115,95	15,30	65,95	130	173,33
Bácstopolya	72,69	87,48	22,34	67,25	47,00	202,59	70	93,33
Kula	83,22	100,16	45,71	137,30	29,60	127,60	89	112,36
S. Mitrovica	72,56	87,33	36,66	110,36	34,20	147,47	106	141,33
Szabadka	83,09	100,00	33,20	100,00	23,20	100,00	75	100,00
Zenta	81,25	97,97	43,21	130,00	26,90	115,95	98	130,67
Kikinda	72,18	86.95	37,39	112,52	29,60	127,59	136	181,33

ján, az adatok szerint a tizenegy község között, de a Vajdaság átlagához mérve, a következő helyet foglalják el:

	A gyáripar részesedése alapján	A fejenkénti nemzeti jövedelem szerint	arány 2:1
	1	2	3
Kula	149,72	111,72	74,62:100,00
Bácstopolya	73,09	116,51	159,41:100,00
Zenta	141,25	99,31	70,31:100,00
Vajdaság	100,00	100,00	—

Ha ezeket az arányokat kiszámítjuk minden községre vonatkozóan, rá fogunk döbbenni, hogy milyen nagy eltérések vannak az egy főre eső nemzeti jövedelem színvonala és a gyáripar részesedése között. A fejlettség és a fejlődés üteme csak a község egész, gazdasági és egyéb tevékenységének lehet eredménye.

— Még a foglalkoztatottként befektetett alapeszközök színvonala sem tekinthető a fejlettség és fejlődésgyorsaság döntő vagy integrális tényezőjének, bár a jelentőségét semmi esetre sem szabad lebecsülni. A termelés növekedése és a termelékenység, tehát a fejlettség egyik lényeges mutatója érdekében a termelőeszközök nagyságrendi, minőségi és elsősorban technológiai időszerűsége, nagyon fontos szerepet játszik.

— A foglalkoztatottsági aránynak határozottan nagy, az előbbieknél is nagyobb jelentősége van a fejlettségi szint meghatározása és a fejlődés gyorsulása szempontjából. Ez természetesen a társadalmi szektor fejlettségét is mutatja.

Egy terület helyzetének a javítása érdekében a következőket kell szem előtt tartani: a gazdasági és a gazdaságon kívüli társadalmi tevékenység fent említett egysége keretében, a gazdaságon kívüli tevékenységek, de elsősorban a tudományos tevékenység, az oktatás és az egészségügy, nemcsak az életszínvonal elsőrendű tényezőjét, hanem az anyagi javak termelésének és a bővített újratermelésnek is egyre fontosabb tényezőjét képezik.

Ami Szabadkának a gyorsabb fejlődés és helyzetének javítása szempontjából nem eléggé biztosított lehetősége, az éppen a gazdasági és egyéb tevékenységek ilyen egymást kiegészítő — komplementáris szerkezete, és az ilyen szerkezet irányában kifejtett harc súlya. Ezzel kapcsolatosan is utalunk az előrehajtó, kiemelt ágazatok nem elég erős hatására.

3.4. A fejlettség egységes és határozott kifejezésére, mint már említettük, a gazdaságtudományok nem rendelkeznek kifogástalannak nevezhető kritérium alapján kialakított mutatóval. Nincs tehát olyan egységes

számadat, mely bizonyos terület fejlettségét — de még a többi területhez mért aránylagos színvonalát sem — kifejezné. Az eddigi kutatások eredményei alapján a Vajdaság negyvennégy egymáshoz viszonyított színvonala ki van fejezve az „I távolság"-ok viszonylagos értéke és az annak alapján kidolgozott sorrend segítségével.[7] Ennek a rendszernek — melynek bizonyos szempontokból és más híján az értéke nagyon jelentős —, az egyes adatok súlyozás nélküli sorrendje szabja meg az egyes adat jelentőségét az egész adatsor keretében. Az eredmény tehát, ha más sorrendben helyezzük el az adatokat, lényegesen változik.

Egy másik kísérlet alapján[8], az egyes községek gazdasági adatait nagyság szerint sorrendbe szedjük egytől negyvennégyig. A legnagyobb adat 44 pontot kap, a legkisebb egyet. Ezt a pontozást minden kiválasztott adatra nézve elvégezzük, és végül a pontokat községek szerint összeadjuk. Az eredmény alapján helyezzük el a negyvennégy községet és határozzuk meg a sorrendet. (Lásd az 5. sz. táblázatot.)

Természetesen ez a rendszer sem küszöbölheti ki az adatok súlyozásának a hiányát, viszont a sorrend jelentőségét megszünteti. Ezzel szemben felmerül egy új hiányosság. Minél több adatot használunk ugyanis, annál jobban jut kifejezésre a súlyozás hiánya, ha viszont kevés adat alapján végezzük a pontozást, akkor nincs minden, a fejlettség szempontjából lényeges adat, figyelembe véve. Amint a táblázatból látni, itt kilenc adatot vettünk figyelembe, de van olyan kísérlet is, mely harminc adat alapján végezte el a pontozást.

Az említett tizenegy átlagon felüli egy főre eső nemzeti jövedelmet termelő község helyzete az „I távolság" és a pontozás alapján, összehasonlítva a következő képet mutatja:

(6. sz. táblázat)

ÖSSZEHASONLÍTÓ KIMUTATÁS AZ „I" TÁV, ÉS A PONTOZÁS SZERINTI HELYZET KÖZÖTT

KÖZSÉG	„I" táv szerint				pontozás szerint	
	1970. évben		1976. évben		1977. évben	
	jelző érték	sorszám	jelző érték	sorszám	pontszám	sorszám
Újvidék	21,8	1	9,1	1	329	4
Verbász	9,6	6	6,4	7	330	3
Zrenjanin	10,9	2	6,8	3	348	2
Pancsova	10,6	3	6,8	4	354	1
Beočin	3,4	15	6,7	5	287	9
Bácstopolya	7,3	11	4,9	15	310	6
Kula	7,5	9	5,4	12	312	5
S. Mitrovica	7,8	8	5,9	9	280	10
Szabadka	9,8	4	6,0	8	304	7
Zenta	8,5	7	6,5	6	275	11
Kikinda	9,6	5	5,7	10	294	8

(5. sz. táblázat)

A 11 VAJDASÁGI FEJLETT KÖZSÉG HELYZETÉNEK PONTOZÁSA A TARTOMÁNY KERETÉN BELÜL

(a 44 községen belüli hely)

		Nemzeti jöved.			Alapeszköz					
	összesen	fejenként	teljes érték	foglalkozt. arány	foglal-kozta-tattra	nemz. jöv. 100 din. eszk.	társad. szekt. %	ipar %	mezőgaz-daság %	társadalmi fogyasztás
		1	2	3	4	5	6	7	8	9
Újvidék	329	44	44	44	18	22	44	35	34	44
Verbász	330	43	37	41	26	19	42	42	39	41
Zrenjanin	348	42	43	42	36	39	41	39	37	29
Pancsova	354	41	41	39	40	42	43	44	36	28
Beočin	287	40	12	30	43	6	38	40	35	43
Bácstopolya	310	39	34	35	16	41	36	34	44	31
Kula	312	38	36	35	23	20	40	43	41	36
S. Mitrovica	280	37	39	29	18	27	35	37	43	15
Szabadka	304	36	42	43	9	21	39	36	38	40
Zenta	275	35	31	38	11	18	37	41	40	24
Kikinda	294	34	38	34	41	10	34	38	42	23

Ennek a táblázatnak adatai, a már említett kifogások általános érvénye ellenére, rámutatnak Szabadka vajdasági, valamint a tizenegy fejlettebb község közötti helyzetére.

Az 1981—1985. középtávú társadalmi terv előkészítésével kapcsolatosan a Szövetségi Gazdasági Bizottság és a Szövetségi Tervintézet több gazdasági tudományos intézet részvételével, körültekintő tudományos munkát indított azoknak a kritériumoknak és mutatóknak a felkutatása és meghatározása céljából, melyek az egyes területek — ez esetben a köztársaságok és tartományok — fejlettségi szintjét hivatottak kimutatni. Egyúttal az a határszint is ki lesz fejezve, mely az elégtelenül fejlett területek színvonalát szabja meg. Kérdéses, hogy ez a rövid idejű tudományos kutatás érdemleges eredménnyel jár-e, nekünk azonban minden eredmény jól jön, és már az is jelentős segítséget nyújthat tanulmányainkban, ha a kritériumok nem tudományos megállapítás, hanem társadalmi megegyezés alapján keletkeznek.

Vitathatatlan, hogy ezek a kutatások majd útmutatást adhatnak a tartományon belüli szintkülönbségek elemzéséhez is.

Szabadka vajdasági helyzetével kapcsolatban ezek az új gazdaságtudományos kutatások jelentősek, községfejlesztő hatása, és a környékbeli községekre vonatkozó pozitív irányú befolyása mérlegelésénél.

4. Szabadka gazdaságföldrajzi helyzete és ennek vajdasági jelentősége

A gazdaságfejlesztési politika és az életszínvonal növelésére irányuló társadalmi igyekezet alapvető feladata a természeti források és a munkával előállított termelési tényezők optimális kihasználása. Optimális kihasználásuk egyetlen útja, azonban a források és egyéb tényezők célszerű és magas szintű társítása és csoportosítása révén képződik. Ez a társítás és csoportosítás ellentmondást nem tűrő módon kívánja meg a gazdaságföldrajzi helyzetből eredő komparatív előnyök ésszerű használatát is.

Szabadka gazdaságpolitikai helyzete határozott, eddig kihasználatlan előnyöket rejt magában. Ezek az előnyök elsősorban a nemzetközi munkamegosztásban és kereskedelemben rejlenek és az egész Vajdaságra, sőt egész hazánkra vonatkozó előnyöket biztosíthatnak, ha megfelelő módon és megfelelő mértékben tudjuk őket hasznosítani.

Hogy eddig távolról sem tudtuk őket megfelelő módon és megfelelő mértékben kihasználni, annak mint már említettük, kifejezetten tárgyilagos, intézményes, de tulnyomóan gazdaságon kívüli okai voltak. A nagyrészt öröklött intézményes okokat még nem tudtuk túlhaladni. Hatásuk természetesen nemcsak Szabadka és környéke fejlődését húzta vissza, hanem az egész Vajdaság szempontjából, de különösen az északvajdasági régió fejlődését hátráltatta.

4.1. Szabadka összehasonlítási (komparatív) előnyei, melyek a gazda-

ságföldrajzi fekvéséből erednek, tulajdonképpen a község földrajzi és társadalmi-politikai helyzetében gyökereznek, tekintve, hogy az észak-déli és a kelet-nyugati európai transzkontinentális vasúti és közúti útvonalak metszőpontjában fekszik. A vasúti és a közúti forgalom útvonalai általában egymás mellett vagy egymáshoz közel haladnak, ami a legésszerűbb megoldás is. Ezt a helyzetelőnyt legjobban a mellékelt vázlatrajz mutatja, amely a Szabadka és negyvenöt európai város közti közúti és légvonalbeli távolságot mutatja.

Az észak-déli transzkontinentális útvonal, mely Moszkva és Athén 2760 km légvonalbeli, illetve 3720 km közúti távolságát jelzi, összeköti Európa legészakibb és legdélibb központjait és a legészakibb központokat a Földközi-tenger legdélibb partjával. A Berlin—Vroclav, és a Gdansk—Varsó vágány útján Kelet- és Északkelet-Európa többi részei is bekapcsolódnak.

A Beograd—Bár vasútvonal, illetve annak összekapcsolása Szabadkán keresztül Budapest—Varsó—Gdansk városokkal, az Adriai tengerpartot köti össze a Keleti-tengerrel, egyrészt még jobban kihangsúlyozza a szabadkai gócpont jelentőségét, másrészt viszont a beograd—bári vonal ésszerű kihasználásának egyetlen jövedelmező útját képezi. Az ehhez szükséges indija—szabadkai vasútvonal villamosítása már folyamatban van.

A közúti forgalom az észak—déli útvonalon ma még az E—5-ös úton bonyolódik le és ennek az útnak a korszerűsítése szintén folyamatban van. A tervezett észak—déli nemzetközi autópálya szempontjából Szabadka ugyancsak gócpont, mert a községet az E—5-ös úton kívül, minden észak—déli forgalomba és ennek az útnak a kelet—nyugati irányú elágazásába teljes mértékben bekapcsolja.

A kelet—északi útvonal forgalma korszerű használatához, illetve az optimális gazdasági feltételek biztosításához, már csak a Jugoszlávia határai körül huzódó útvonal északi részének kiépítésére van szükség, a Nakovo—Kikinda—Zenta—Szabadka—Zombor—Bezdán közút kiépítésére. Az út innen az ország nyugati határáig már ki van építve.

Az ebben az irányban lebonyolítandó vasúti forgalom korszerűsítéséhez még csak a Szabadka Vinkovci sínpálya korszerűsítésére megfelelő gyorsaság és tengelynyomásnak megfelelő újjáépítésére van szükség. Ezzel a befektetéssel biztosítható a Nyugat-Európa—Fekete-tenger közötti leggyorsabb és legrövidebb úton való közlekedés.

Tekintve azokat az aránylag kicsi beruházásokat, amelyek az itt említett hálózat kiépítéséhez szükségesek, azokhoz az eredményekhez képest, melyeket általuk elérni lehet, mégpedig nemcsak Szabadka, hanem a tartomány és az egész ország érdekében szükséges lenne, azokat kitanulmányozni; programozni és elkezdeni megvalósításukat a most következő középtávú tervidőszakban.

Az épülő Rajna—Majna—Duna-csatorna Európa legjelentősebb áruforgalmi víziútja lesz. Jelentősége a tartomány szempontjából, a folya-

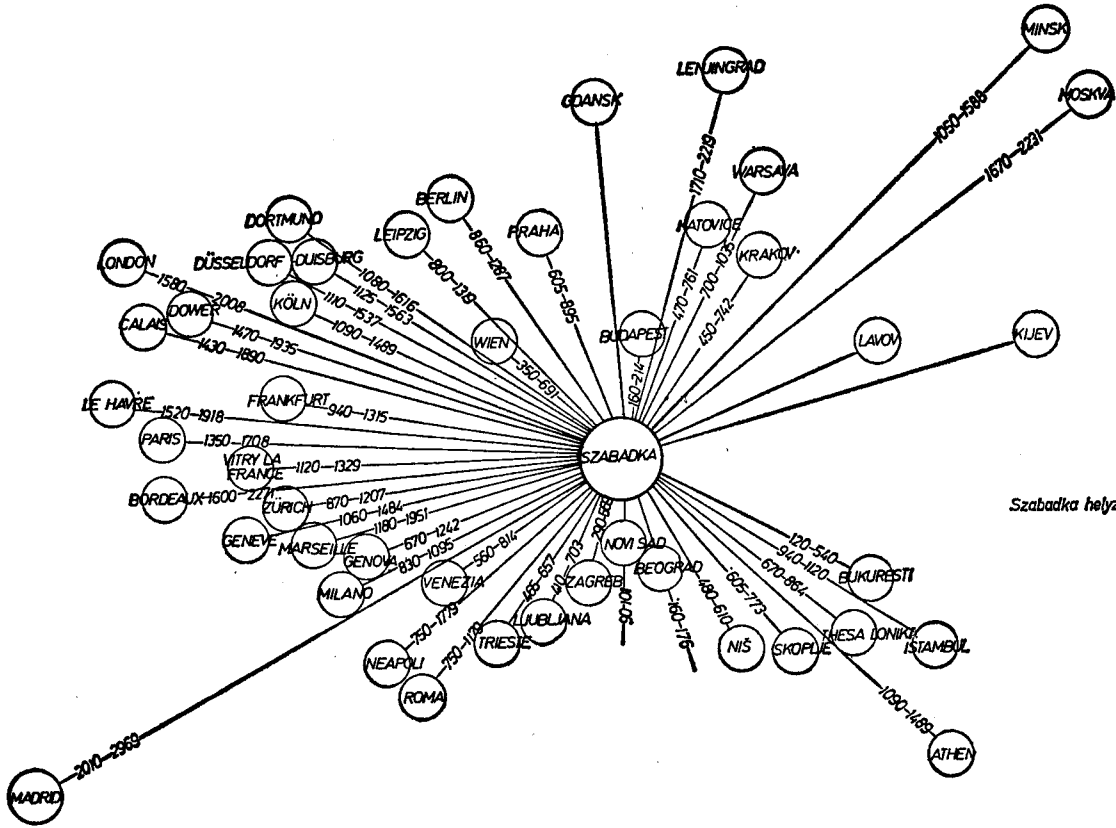

Szabadka helyzetének sematikus ábrázolása.

Megjegyzés

Az első számjegy a légvonalbeli, a második, a közúti távolságot mutatja.

mi hajózás; a dunai kikötők, valamint a megfelelő korszerű kikötői és raktárberendezések kiépítése után elsőrendű lesz. A tiszai kikötő Zentán, valamint a tiszai hajózás is, ha nem is közvetlen Szabadka területén vannak, mégis a jelentéktelen távolság és az utak korszerűsítése miatt határozott előnyöket biztosítanak Szabadkának a folyami áru- és személyforgalomban.

A közúti és légvonalbeli távolság együtthatója csak 1,33, ami országunk egyéb városaival szemben, de általában Európában is Szabadkának az európai nemzetközi forgalom szempontjából, de az Európa közel- és közép-keleti forgalma szempontjából is, határozottan előnyös helyzetet biztosít.

4.2. Szabadka ma az ország legnagyobb „szárazföldi kikötő"-je a nemzetközi áruforgalom, de egyik legerősebb szárazföldi átkelőhelye is a jugoszláv-külföldi utasforgalomnak. A szabadkai vámhivatalon keresztül bonyolódik le az árukivitel, behozatal és tranzitforgalom kb. 15%-a. A Beograd—Bár vasútvonal nemzetközi jelentősége minden bizonnyal megnöveli az északi országokkal folytatott kereskedelmet, elsősorban a varsói szerződés országaival, tehát a vámhivatal forgalmát is. Hogy e forgalom fejlődése hatást gyakorolhasson a komparatív előnyök kihasználási lehetőségeire, a következő tervidőszakban ki kell építeni a jugoszláv—magyar közös vasútállomást, a rendező pályaudvart és a konteinerbázist.

4.3. A kishatárforgalomban még nagy jelentőségek rejlenek. Ennek a forgalomnak mindkét irányú fellendítése és a megfelelő munkaszervezetek megalakítása a két ország közötti kereskedelmet és az együttműködés egyéb gazdasági lehetőségeit nagy mértékben növelheti, de bizonyos, hogy ez a forgalom a közeli Romániával is lehetővé tenné a kishatárforgalmat, egy kikindai együttműködési szerződés alapján.

A szabadkai kisipari vásár, mely a kisipar fejlődését célozza, ebben az irányban is jelentékeny szerepet játszhat. Ha sikerül kifejleszteni egy tényleges Pannónia mintavásár méretűre, akkor távlatilag egy Duna menti mintavásár is lehet belőle. A gazdaságföldrajzi lehetőségek megvannak, és ez az egész Vajdaságnak, de főleg az Észak-Vajdaságnak különösen jelentős jövőt mutat.

Hogy a természeti források, az előállított termelőerők, a termelés és a termelékenység növekedése mellett lehetővé váljon ezeknek a gazdaságföldrajzi lehetőségeknek optimális kihasználása, a most következő tervidőszakban, egy kidolgozandó tanulmány és a megfelelő tervezet kidolgozását kell elvégezni, egy szabad vámterület és nemzetközi iparzóna kiépítésére, amely Szabadka, Zombor és Kikinda szárazföldi, valamint Bezdán és Zenta folyami központtal az Észak-Vajdaság gazdasági erejét fokozná, és Szabadka hosszú évekre visszanyúló lassított fejlődését fellendítené.

5. *Szabadka jelentősége az Észak-Vajdaság távlati fejlődése szempontjából*

A tervezésről folytatott eddigi viták, valamint az eddig elvégzett kutató munka, ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy az új terv, mely az önigazgató szocialista jövedelmezés alapján fog elkészülni, egy — az eddigi tervekhez képest — lényegileg új terv lesz. A tervfeladatok kidolgozásakor az eddigieknél sokkal nagyobb figyelmet kell szentelni a regionális problémáknak és természetesen a fejlesztő és gravitációs központok hatásának is.

5.1. Ebben az elemzésben már többször is megjegyeztük, hogy az Észak-Vajdaság — a többi területekhez képest — sajátos, policentrikus fejlődési vonalat mutat. A többi terület központjai, még ha gyorsabban is fejlődtek, mint Szabadka — az Észak-Vajdaság fejlesztési központja — de a körülöttük lévő területekkel szemben, csak a saját fejlődésüket szorgalmazhatták. Ezt az állítást bizonyítja az is, hogy bár Szabadka az egy főre eső nemzeti jövedelem megvalósítása alapján az 1975. évben a hetedik helyen volt (1977-ben pedig csak a 9. helyen), addig Verbász, a központi régió központja a második, Zrenjanin pedig, (a déli régió központja) a harmadik helyen volt a negyvennégy község között. Az egyes régiókban, a vajdasági átlag 80%-a alatt, az egyes községek a nemzeti összjövedelem következő százalékát valósítják meg:

Észak-Vajdaság	a régió összjövedelme	4,53%-át,
Közép-Vajdaság	"	19,75%-át,
Dél-Vajdaság	"	41,40%-át,
Szerémség	"	47,16%-át.

Ha figyelembe vesszük, hogy az egész Vajdaság területén az össz nemzeti jövedelem 19,07%-át olyan községek termelik, amelyek az átlagos egy főre eső nemzeti jövedelemnek a 80%-a alatti összegét valósítják meg, akkor tiszta képet kapunk az északi régió sajátos fejlettségéről.

Hogy milyen mértékben lehet, szabad és kell az ilyen fejlettséget, a központ hatása, az egyes községek saját genetikus ereje, illetve a két hatás társított erejének betudni, az természetesen még sok és minuciózus tanulmányt igényel. Maga a tény azonban igen fontos és elgondolkoztató, annál is inkább, mert figyelembe kell venni, hogy az iparosodás első szakaszában az ipari tömörülésnek inkább negatív, mint pozitív hatása van a környezetre.[9]

A tizenegy észak-vajdasági község nemzeti jövedelme és fejenkénti nemzeti jövedelme a következőképpen alakul: (Lásd a 7. sz. táblázatot.)

A fenti adatok elemzése elég világos képet ad Észak-Vajdaság nemzeti jövedelemtermelő színvonaláról a Vajdasághoz mérten, Szabadka szintjéről a Vajdaság és Észak-Vajdaság nemzeti jövedelméhez mérten, valamint az egyes községek egy főre eső nemzeti jövedelméről és annak egy-

AZ ÉSZAK-VAJDASÁGI RÉGIÓ KÖZSÉGEI NEMZETI JÖVEDELME

	Nemzeti jövedelem			egy főre eső nemzeti jövedelem				
	1975 000,000 din.	1977 000,000 din.	index din.	1975 din.	1977 din.	Szabadka 100,00	VSZAT 100,00	sorrend-szám VSZAT-ban
	1	2	3	4	5	6	7	8
VSZAT	51,942,651	75,499,533	145,35	26,275	37,845	94,58	100,00	—
Régió	14,316,808	20,256,513	141,49	27,555	37,512	93,74	99,12	—
Szabadka	4,195,076	5,949,880	141,83	28,477	40,130	100,00	105,23	9
Kanizsa	945,253	1,094,300	129,46	17,059	34,304	85,73	90,64	17
Kneževac	338,654	544,228	160,70	20,880	33,803	84,40	89,32	18
Csóka	418,458	510,041	122,10	23,639	29,364	73,38	77,59	28
Kikinda	1,958,159	2,771,193	141,52	27,906	39,141	97,82	103,42	11
Új Csernye	313,150	530,718	169,30	17,677	30,503	76,23	80,60	24
Zenta	967,215	1,418,529	146,67	28,295	39,735	99,31	104,99	10
Ada	536,246	769,423	143,40	24,607	35,954	89,86	95,01	16
Bácstopolya	1,282,231	1,904,839	148,55	29,602	44,094	110,90	116,51	6
Zombor	2,642,506	3,617,315	136,88	26,537	35,998	89,96	96,48	15
Apatin	819,492	1,145,169	139,34	23,935	33,387	83,44	88,22	19

más közti viszonyáról. Ebből is kitűnik, hogy elvitathatatlan Szabadka különleges helyzete a Vajdaságban és az észak-vajdasági régióban, de az is, hogy erejének egy részét a környékbeli községek fejlesztésére is sugározta.

Ha Szabadka és az Észak-Vajdaság fejlődését elemezzük, figyelembe kell venni azokat a sajátos és gazdaságon kívüli feltételeket is, amelyek között ez a fejlődés lebonyolódott. A bemutatott tizenegy észak-vajdasági község közül hét község kifejezetten határ menti terület. Szabadka város területének is jelentős része — több mint harmad része — közvetlenül a határ mellett fekszik. A határ menti területek (a városi területek határ menti részén kívül) a község területének 32,5%-át és a lakosság 21,2%-át teszik ki. Ez a lakosság természetesen naponta érezte a határ menti helyzet kellemetlenségeit. Ezeken a területeken akárcsak az egész tartományban kicsi volt a lakosságszaporulat. A Vajdaság 451 településéből 149 település a határok mentén van (22,2%), és ebből 47 közvetlenül a határ mellett. E 47 településből csak három (Palics, Bácsszőlős és Plandište) tud az utolsó két összeírás között (1961 és 1971 között) pozitív népesedési adatokat felmutatni.

5.2. Szabadka kimutatott helyzetéből, a Vajdasággal, valamint az észak-vajdasági tizenegy községgel[10] szemben, néhány jelentős következtetést is levonhatunk:

— Hogy egy kifejezetten fejlesztő és gravitációs központ — mint amilyen elvitathatatlanul Szabadka is — semmi esetre sem tulajdoníthat magának, illetve ragadhat magához különleges fejlesztési előnyöket, hanem ellenkezőleg, serkentő, fejlesztő hatást kell kisugároznia a központ körül kialakuló regionális területekre.

— Szabadka körül az utóbbi időben új központok fejlődtek ki, kisebb-nagyobb kisugárzó erővel, fejlesztési forrásokkal, és más fejlesztő tulajdonságokkal, melyek a közeljövőben utolérik, sőt egyik-másik talán el is hagyja Szabadka fejlettségi színvonalát. Ez tapasztalható Kikinda da és Zombor, de a jövőben Zenta és Bácstopolya esetében is. Ezenkívül Ada, Kanizsa és Apatin is számottevő fejlődést mutat.

A közeljövőben — de elsősorban a mostani és a következő középtávú tervidőszakban — tovább kell folytatni a társadalmi célok elérésére irányuló erőfeszítéseket, a termelés és a termelékenység növelésével, valamint a komplementáris termelési struktúra kialakításával a megfelelő nagy infrastrukturális létesítmények kiépítésével. Ezáltal ugyanis túlhaladjuk az eddigi depressziós fejlődés maradványait, és felgyorsítjuk a fejlődési folyamatot, mely a tartománynak és egész hazánknak hasznára válik.

Irodalomjegyzék

[1] Prof. Brana Ivanović: Osnovni elementi metode „I" odstojanja sa primenom rangiranja zemalja prema stepenu razvijenosti (Az „I" metódus alapvető elemei az országok fejlettségi fok szerinti besorolásával). Beograd, 1972. II. 3.

[2] Az ágazatok és tevékenységek új klasszifikációja. Savezni statistički zavod 1977.

[3] A vajdasági statisztikai hivatal közleménye 61/1978. sz.

[4] Edvard Kardelj: Slobodni udruženi rad, Brioni — diszkusszió. Radnička štampa, Beograd, 1978. 59. oldal. stb.

[5] Prof. dr. Kosta Mihajlović: A szektor és a régió közötti kapcsolat dinamikája: Területfejlesztés a szocialista országokban. Közg. és Jogi Könyvkiadó; Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975.

[6] Prof. dr. Radmila Stojanović: a) Optimalna strategija privrednog razvoja. Savremena Administracija Bgd. 1973. b) Planiranje u samoupravnom društvu. Savremena administracija Bgd. 1976.

[7] Dr. Tihomir Šuvakov: Teorija i praksa regionalnog razvoja, poseban osvrt na regionalni razvoj Vojvodine, doktori értekezés Novi Sad, 1973.

[8] Zavod za ekonomiku i privredni razvoj Subotica: Regionalni razmeštaj proizvodnih snaga Vojvodine. Subotica, 1974.

[9] Prof. dr. Kosta Mihajlović: Regionalni razvoj socijalističkih zemalja. Srpska akademija nauka i umetnosti, Bgd., 1972.

[10] Ekonomski institut ekonomskog fakulteta Subotica: Regionalni razvoj Vojvodine. Subotica, 1977.

[11] Dr. Tomislav Bandin: Razvoj i razmeštaj industrijskog potencijala Vojvodine. Subotica, 1977.

[12] Dr. Ivo Vinski: Regionalna podela društvenog proizvoda Jugoslavije 1968—1985. Zgb., 1970.

[13] Dr. Inž. Branko Kubović: Regionalni aspekt privrednog razvitka Jugoslavije. Zagreb, 1961.

[14] Dr. Branko Kubović: Regionalna ekonomika. Zagreb, 1974.

[15] Nedovoljno razvijena područja SAP Vojvodine. Novi Sad, 1973.

[16] Bandin dr. Tomislav—Fabian Nevenka—Seneš Đorđe: Skica regionalne (ekonomske) strukture SAP Vojvodine. Subotica, 1977.

[17] Seneš Đorđe: 1. Regionalni značaj Subotice, kao faktora perspektivnog razvoja severne Vojvodine. 2. Neki pokazatelji ekonomskog položaja Subotice u vojvođanskom prostoru, 3. Neki problemi regionalnog razvoja i njegovih granskih reperkusija. Članci u „Novom privredniku" Subotica.

[18] Koncepcija dugoročnog razvitka Vojvodine — Ekon. institut Bgd., 1971.

[19] Osnove koncepcije dugoročnog razvoja Vojvodine. Novi Sad, 1974.

[20] Osnova koncepcija dugoročnog razvoja Subotice, Subotica 1974.

[21] Grupa autora: Regionalni i subregionalni momenti u privrednom razvoju Vojvodine. Novi Sad, 1976.

Rezime

Subotica u okviru Vojvodine

U članku se analizira položaj Subotice u okviru Vojvodine, i regiona severne Vojvodine. Taj prikaz je izvršen upoređenjem najznačajnijih ekonomskih podataka Subotice sa podacima Vojvodine u proseku; pet najjačih vojvođanskih opština, kao i onih jedanaest opština u Vojvodini koje ostvaruju više od prosečnog nivoa nacionalnog dohotka po glavi stanovnika Vojvodine. Ti su podaci: nacionalni dohodak u celini; nacionalni dohodak po glavi stanovnika; stopa zaposlenosti; učešće društvenog sektora u ostvarenju nacionalnog dohotka; učešće industrije i učešće poljoprivrede u ovom ostvarenju i osnovna sredstva društvenog sektora po zaposlenom. Na bazi ovih podataka izvršeno je upoređenje Subotice sa pojedinim opštinama i sa Vojvodinom u celini, a istovremeno je i prikazano rangiranje tih opština na osnovu zbira tih pokazatelja i na osnovu; „I" odstojanja, kako je to prikazano i u knjizi Društveno-ekonomski razvoj Vojvodine, pripremljenoj za Šestnaestu konferenciju SKV.

Analiza je dovela do određenih saznanja o položaju Subotice kao i o kretanjima u odnosu na taj položaj u proteklom periodu od 1970—1977-e godine. Rezultat tih analiza ukazuje na izvesnu depresiranost u privrednom razvoju Subotice, koja je s jedne strane proizašla iz određenih neekonomskih razloga i koja se dovela do slabljenja tog položaja u odnosu na najrazvijenije opštine SAP Vojvodine. Prema tim rezultatima, Subotica se u stepenu razvijenosti (uz određene ograde koje su stavljene na mogućnosti iskazivanja stepena razvijenosti putem tih pokazatelja) nalazi iza Novog Sada; Vrbasa; Zrenjanina; Pančeva; Kule i Bačke Topole.

S druge strane međutim, članak je ukazao na činjenicu, da je razvitak Subotice specifičan u odnosu na sve pomenute industrijske aglomeracije u Vojvodini. Ta se specifičnost ogleda u činjenici, da je putem ispoljavanja gravitacione, genetičke i razvojne snage Subotice, došlo do izrazitog razvitka regiona severne Vojvodine u specifičan region — u policentrični region — jedini takav u okviru Vojvodine. U toku tog relativno depresiranog razvoja Subotice naime, stvoreni su uslovi da se u okviru severne Vojvodine — možda i baš usled takvog razvitka — izgrade dalnji subregionalni i mezoregionalni centri: Kikinda i Sombor, ali i Senta i Bačka Topola. Ostali primarni gravitacioni centri u Vojvodini u toku svoga razvitka, nisu stvorili uslove za tome odgovarajući razvoj svojih gravitacionih područja. U analizi je prema tome podvučeno, da je položaj Subotice, i posebno njen razvoj u proteklom periodu, dovelo do određenog kretanja koji je uticao na razvoj Vojvodine kao celine.

I pored gore pomenute depresije treba podvući nekoliko veoma značajnih podataka o položaju i značaju Subotice u Vojvodini. Na teritoriji koja čini 4,68% vojvođanske teritorije, živi 7,53% stanovništva; i 9,70% zaposlenih, koji ostvaruju 105,73% nacionalnog dohotka po glavi stanovnika u odnosu na taj dohodak u Vojvodini, a ovi se rezultati ostvaruju sa svega 66,74% osnovnih sredstava po zaposlenom u društvenom sektoru u odnosu na osnovna sredstva po glavi zaposlenih u Vojvodini.

Analiza je ukazala na posebno povoljan geoekonomski položaj Subotice u odnosu na učešće u međunarodnoj podeli rada i posebno na mogućnosti razvoja izvozno-uvozne delatnosti kao i u odnosu na formiranje slobodne carinske i međunarodne industrijske zone, utvrđujući, da dosada nisu postojali odgova-

rajući geopolitički i infrastrukturalni uslovi za optimalno korišćenje komparativnih prednosti koje takav položaj pruža. Usled toga je jedan od osnovnih smernica razvitka za naredni period u izgradnji i korišćenje tih uslova.

Posebno je ukazano na položaj Subotice u okviru regiona severne Vojvodine, i na mogućnosti koje se pružaju u okviru tog regiona Subotici uz istovremeni veoma značajni povratni uticaj Subotice, kao regionalnog centra prvog reda, na razvitak tog regiona.

Seneš Dj.

Zusammenfassung

Subotica im Rahmen der Vojvodina

Die vorliegende Analyse ist ein Versuch, die Position von Subotica im Rahmen der Vojvodina ins rechte Licht zu setzen. Diese Lage wird durch Gegeneinanderstellung der wichtigsten wirtschaftlichen Daten Subotica's, mit denen der anderen Gemeinden in der Vojvodina; mit den Daten der fünf stärksten Gemeinden, sowie mit den elf Gemeinden mit höherem Nationaleinkommen per capita wie das der Vojvodinaer Durchschnitt ist, und mit diesem Durchschnitt zur Schau gestellt.

Diese Daten sind die Folgenden: das Nationaleinkommen an für sich; das Nationaleinkommen pro Kopf der Einwohner; der Beschäftigungsgrad; die Beteiligung des sozialistischen Sektors; der Industrie und der Landwirtschaft in der Formierung des Nationaleinkommens, sowie das Niveau der Grund-Produktionsmittel pro Kopf der Beschäftigen. Auf Grund dieser Einzelheiten wird die Entwicklungsstufe Subotica's, mit den obigen Gemeinden verglichen, sowie mit der Vojvodina und Ihrem Durchschnitt. Gleichzeitig wird auch die Rangierung der Gemeinden, mit Hilfe der Gesammtsumme dieser Daten, sowie mit Hilfe der Methode des „I" Abstandes vorgezeigt. Diese Methode ist im Buche: Sozial-ökonomische Entwicklung der Vojvodina/Društveno-ekonomski razvoj Vojvodine), das für die XVI. Wahlkonferenz des Vereins der Komunisten Vojvodina's vorgelegt wurde.

Die Analyse hilft uns zu bestimmten Erkenntnissen, über die Position Subotica's, sowie die bisherige Richtung und Tempo der Veränderungen dieser Position in der Vergangenheit-bzw. in erster Reihe in den Jahren 1970—1977., zu kommen. Das Ergebnis, zeigt eine relativ depressierte Entwicklung dieser Gemeinde im Tempo der Entwicklung in den obengenannten Jahren; eine Depression, die zunächst aus ausserökonomischen Gründen hervorgegangen ist, und eine gewisse Schwächung ihrer Position, gegenüber der anderen höher-über dem Durchschnitt-entwickelten Gemeinden in der Vojvodina hervorgerufen hat.

Laut dieser Ergebnisse, befindet sich Subotica, in Hinsicht der Entwicklungsstufe (mit Vorbehalt, betreffend dieser Daten als Grundlage zur Feststellung der Entwicklungsstufe der in dem Artikel verlautbart ist), erst nach Novi Sad; Vrbas, Zrenjanin, Pančevo; Kula, und sogar Bačka Topola, am siebten Platz. Dem per capita Nationaleinkommen nach, gehört Ihr sogar der neunte Platz in der Reihe.

Anderseits und dagegen, hat die Analyse bewiesen, dass die Entwicklung von Subotica, in Bezug auf die genannten wichtigen Industrie-aglomerationen, so-

wie in Bezug auf alle anderen Gemeinden in der Vojvodina, sowie auch in Bezug, auf andere Aglomerationen in userem Land überhaupt in vieler Hinsicht spezifische Eigentümlichkeiten vorweisen kann.

Diese Eigentümlichkeiten sind dadurch gekennzeichnet, dass Subotica durch das Ausstrahlen ihrer Gravitation und ihrer genetischen Kräfte, wesentlich dazu beigetragen hat, dass sich Nordvojvodina zu einer spezifischen — polycentrischen Region — die einzige solche Region in der Vojvodina — entwickelt hat. Subotica hat nähmlich, während Ihrer depressierten Entwicklung, dazu nicht nur beigetragen sondern auch bewirkt, dass sich weitere sub- und mezoregionale Zentren, bzw. Wirtschaftsaglomerationen entwickelt haben. Hier soll in erster Linie Kikinda und Sombor erwähnt werden, man sollte aber auch Senta, und Bačka Topola, sowie auch Apatin dabei nicht vergessen. Ada hat sich in dieser Zeit zu einem industriellen Ort entwickelt. Andere grössere Wirtschafts- und Industrieaglomerationen in der Vojvodina haben keine solche Auswirkungen aufzuweisen.

Unbeachtet der obenerwähnten depressierten Entwicklung wird es nötig sein, einige wichtige Angaben, über die Position und Entwicklungsstufe von Subotica, neben den Angaben die im Artikel tabelarisch gezeigt worden, auch in dieser Kurzfassung, anzugeben.

Das Gebiet von Subotica, das 4,68% der Vojvodina einnimmt, leben 7,53% der Einwohner und sogar 9,70% der Beschäftigten; wird aber 7,88% des Vojvodinaer Nationaleinkommens erzeugt, d. h. per capita 105,73% des Vojvodinaer Durchschnittes. Diese Resultaten werden — und das scheint sehr wichtig zu sein — nur mit 66,74% des Grundkapitals pro Beschäftigtem im sozialistischen Sektor der Wirtschaft erzielt.

Die Analyse macht besonders, auf die ausserordentlich geo-ökonomische Lage der Stadt aufmerksam, die insbesondere für die Beteiligung in der internationalen Arbeitsteilung und in der Benützung der Import- und Exportmöglichkeiten, grosse Vorteile mit sich bringen kann. Dass diese komparative Vorteile bis jetzt nicht optimal ausgenützt werden konnten, hat in erster Linie ausserökonomische historische Ursachen, die auch die depressionierte Entwicklung bewirkt haben.

Eine der hauptsätzlichen Zielsetzungen für die kommende Planperiode soll daher, die optimale Ausnützung dieser Vorteile erwirken.

Die Position der Stadt in der nördlichen Vojvodina ist in dem Artikel besonders, zur Schau gestellt um die Möglichkeiten die aus dieser Position für Subotica und für diese Region vorkommen zu bezeichnen.